

Міжнародне науково-технічне співробітництво як інструмент забезпечення швидкого переходу української економіки до стабільного, інтенсивного й повномасштабного розвитку

Як відомо, у національній економіці рух товарів і послуг обумовлено співвідношенням попиту і пропозицій на них, причому вагому роль у цій схемі відіграють співвідношення сегментів та кон'юнктура і внутрішнього ринку, а в переважній більшості випадків, враховуючи фактори інтернаціоналізації та глобалізації, зовнішнього та світового. Не є винятком із цієї закономірності і такі групи товарів і послуг, як наукоємні, однак, у той же час вони зберігають за собою право на деяку специфіку, яка, передусім, полягає в набагато більшому застосуванні для свого виробництва досягнень науково-технічного прогресу. Рівень науково-технічного прогресу визначає характер соціально-економічного розвитку країни, а рівень його забезпеченості для свого подальшого розвитку вимагає якісної сировини, яка включає в себе, крім усього іншого, техніку, технології та отриманий досвід. Якщо чогось із цього списку не вистачає, країнам доцільно звернутися до механізму міжнародного науково-технічного співробітництва. Є доцільність у використанні цього механізму і для України, яка досі пожинає плоди, вирощені в період існування Радянського Союзу, такі, як капіталомісткий і в минулому наукомісткий військово-технічний потенціал, екстенсивний шлях розвитку для деяких сфер виробництва, дуже вагоме відставання в більшості інших галузей та ін. Важливо врахувати і той факт, що навіть сфера вітчизняної освіти, яка була в недалекому минулому однією з найбільш просунутих у світі в своїх якісних і кількісних вимірах, у даний час переживає багато в чому негативні процеси реформ і навіть вже деякі з наслідків їх проведення. Все це не тільки підсилює диспропорції в сучасному механізмі національного господарства, але й гарантує нестійкий характер соціально-економічної моделі розвитку, сприяє зростанню загрози зовнішньоекономічної безпеки, формує недостатню включеність у світову економіку і, у тому числі, визначає суперечливість науково-технічного прогресу і його низький рівень, нестабільність становища на світовому ринку технологій, хаотичні тенденції у формуванні сучасного науково-технічного потенціалу. Тому активне міжнародне науково-технічне співробітництво має бути одним з інструментів, покликаних забезпечити найбільш швидкий перехід української економіки до стабільного, інтенсивного і повномасштабного розвитку.

Повертаючись до класиків економічної теорії – творцям теорій міжнародної торгівлі та їх раціональних обґрунтувань, можна згадати, що в певних умовах країнам доцільніше імпортувати відсутній товар або фактор виробництва, ніж самим намагатися його виробляти, тобто звернутися за допомогою такого інституту, як світовий ринок. А в міру логічного продовження спілкування країн одна з одною на цьому ринку на певному етапі

повинна виникнути можливість і необхідність створення міжнародного співробітництва за видами цього спілкування.

Очевидно, що жодна навіть сама економічно розвинута держава у світі не може повноцінно проводити дослідження в усіх галузях наукового знання відразу. Тому, поряд з участю країни в торгах на світовому ринку технологій, істотною допоміжною силою забезпечення відповідності національного рівня науково-технічного розвитку виступає міжнародне науково-технічне співробітництво.

Враховуючи те, що міжнародний ринок знань і технологій розвинений у крайньому ступені нерівномірно, а саме: є визнані лідери з числа країн-експортерів (наприклад, США, Японія, Німеччина) та країн-імпортерів (наприклад, Сінгапур, Південна Корея, Тайвань) (хоча про чисту належність до тієї чи іншої групи зараз можна говорити тільки умовно, оскільки часто провідні експортери є і провідними імпортерами) – існує об'єктивна необхідність, і для тих, і для інших у розвитку співробітництва на науково-технічній основі, яка полягає в отриманні від цього взаємної вигоди. Якщо в процесі простої торгівлі технологіями для країн першої групи отримувана вигода – це прибуток, одержуваний за надані технології, у багатьох випадках пов'язана також з можливістю подальшого обслуговування, навчання, консультування та надання інших послуг, а для другої – все, що можуть привнести ці нові для них технології, то у випадку з залученням країн з обох груп у процес науково-технічного співробітництва вигода являє собою здешевлення розробок нових технологій як наслідок використання факторів виробництва всіх країн-учасниць, зміцнення, розширення й поглиблення інших економічних зв'язків у результаті більш довгострокового процесу співробітництва, ніж при простій торгівлі, можливість для всіх країн-учасниць бути власниками отриманих у результаті співпраці науково-технічних інновацій, передумови для полегшення створення нових типів співпраці на базі вже наявних результатів і багато іншого. Слід зазначити, що, як і в будь-якій іншій сфері, із часом, країна-імпортер може виявитися країною-експортером і навпаки, або ж поєднувати у своїй політиці обидва напрями.

Що стосується України, факти свідчать про те, що її позиція на світовому ринку технологій досить суперечлива. Незважаючи на наявність трудових ресурсів з високим рівнем кваліфікації за багатьма професійними напрямами, та науково-технічної бази, яка, на жаль, зазнала значних негативних змін і частково втрачена, Україна все ще спирається саме на свої сировинні ресурси і в експорті, і в розробці. У той же час світовий ринок виробленої високотехнологічної продукції (куди відносять продукцію аерокосмічної, електронної, телекомунікаційної, фармацевтичної промисловості та виробництво медичного обладнання) в абсолютному вираженні значно перевершує за своїми обсягами світовий ринок продукції паливно-сировинної

та енергетичної галузей – за різними оцінками, розміри першого становлять від 2,3 до 4,5 трлн дол. США на рік, у той час як обсяги останньої досягають 1,6–1,8 трлн дол. США на рік. При цьому потрібно враховувати, що деякі напрями високотехнологічних розробок якраз покликані скласти конкуренцію традиційним методам використання ресурсів в енергетичній галузі (наприклад, дослідження альтернативних джерел палива). Однак треба також враховувати і той факт, що стосовно продукції інших галузей, широко представлених у структурі світового ринку технологій, перше місце стабільно залишається за автомобілебудуванням, потім слідує електроніка, телекомунікаційні та інформаційні технології, продукція аерокосмічної галузі і виробництво озброєння.

Важливим фактом є те, що з числа використовуваних макротехнологій, які дають можливість виробляти наукомістку й високотехнологічну продукцію, Україні належить всього лише декілька, притому, що сукупний список цих макротехнологій налічує близько 50. Для успішного задоволення потенційних потреб країни та її розвитку, мабуть, недостатньо користуватися тільки імпортом високотехнологічної продукції та ліцензіями на їх виробництво. Необхідними умовами цього виступає також поглиблення міжнародного науково-технічного співробітництва, розвиток таких форм, як всіляка виробнича кооперація, включаючи, насамперед, створення спільних підприємств.

Потрібно враховувати і те, що дуже важливу роль відіграють державні пріоритети в науково-технічній сфері та у сфері науково-технічного співробітництва, у тому числі й міжнародного.

Перетворення міжнародного науково-технічного співробітництва в реальний інструмент стабілізації і підйом вітчизняної економіки та нарощування науково-технічного потенціалу України в умовах формування ринкової економіки та демократизації суспільства вимагає цілеспрямованого і дієвого державного регулювання сфери міжнародних зв'язків. Безумовно, сфера науково-технічного співробітництва в міжнародному масштабі здатна надати колосальний і виключно позитивний вплив на розвиток економіки будь-якої країни, особливо якщо держава цілеспрямовано займається цим питанням. На сучасному етапі глобалізації процес розробки, придбання, обміну та впровадження знань у сфері науки і техніки об'єктивно повинен розвиватися та спрощуватися пропорційно розвитку самої глобалізації. Кожна країна в змозі оцінити всю значущість потенційного використання інновацій на своїй території, що, перш за все, має на увазі прискорення економічного зростання країни та поліпшення добробуту її населення, удосконалення технологічних процесів, оновлення науково-виробничих фондів у найкоротші терміни, підвищення конкурентоспроможності національних підприємств, залучення інвестиційного капіталу з-за кордону, зростання робочої сили внаслідок

імміграції, а також багато іншого, включаючи поступове вирішення глобальних проблем сучасності. Враховуючи перелічені вище результати, будь-яка держава прагне втягнути себе в глобальний процес обміну технологіями та знаннями науки і техніки у всіх галузях.

У зв'язку з цим у світі виявляють обриси такі тенденції щодо розвитку процесу науково-технічного співробітництва між країнами:

1) співробітництво набуває все більш глобального характеру, все більше країн бере участь у процесі продажу-придбання нових знань і технологій;

2) прискорення темпів науково-технічного обміну та передачі інновацій;

3) становлення нових центрів розробки знань у міжнародному масштабі – поряд із здавна визнаними лідерами в науково-технічній галузі (США, Японія, країни ЄС) з'явилася нова сила в цій сфері (Китай, Південна Корея, Тайвань, Сінгапур та ін.);

4) зростання обсягів торгівлі на ринку патентів і ліцензій, особливо у вигляді франчайзингу;

5) наростання суперечностей у галузі науково-технічного співробітництва щодо сфери озброєння – так, наприклад, всупереч прогнозам мирного використання ядерної енергії, стало відомо про потенційну наявність ядерного озброєння в Ірані (а Пакистан надав докази своєї приналежності до ядерних держав);

6) успішне формування єдиного наукового простору на території декількох зацікавлених держав (наприклад, становлення загального простору України та ЄС у сфері освіти, науки і культури);

7) перехід від посиленого інвестування в національні наукові дослідження і розробки (орієнтація на пропозицію технологій) до стратегії, більш орієнтованою на ринок (орієнтація на попит ринку технологій).

Для успішного функціонування механізму міжнародного науково-технічного співробітництва держави приділяють підвищену увагу фінансуванню процесу передачі технологій, створенню підприємств, метою діяльності яких є відкриття нових технологій, отримання знань і винаходів, утворенню технологічних і промислових районів (наукові парки, бізнес-інкубатори тощо), маркетингу технологій, зміцненню відносин між промисловими підприємствами та науково-дослідними організаціями (функціонування промислових агентів-посередників, центрів трансферу технологій, регіональних мереж, інформаційних центрів, різних технологічних форумів тощо).

Україна не є винятком із списку країн, що намагаються брати безпосередню участь у процесі міжнародного науково-технічного співробітництва. Пріоритетом у цій сфері є розвиток контактів на європейському просторі, насамперед, з Європейським Союзом.

Одним з механізмів зближення позицій України та ЄС у галузі вищої освіти стала участь у Болонському процесі, метою якого є створення єдиного Європейського простору вищої освіти.

Крім того, велася робота щодо залучення українських учених до проектів рамкових науково-технічних програм ЄС, вирішення питань, пов'язаних із вступом до Європейської ради ядерних досліджень.

Істотним гальмом у розвитку економіки України є проблема неможливості своєчасного впровадження нових технологій на вітчизняних підприємствах, яка, як правило, виникає через недостатній обсяг вільних фінансових коштів у бюджеті цих підприємств.

Вищенаведені факти свідчать про суперечливий і навіть негативний тренд у сферах створення, впровадження, продажу продуктів вітчизняної науково-технічної галузі. Щоб змінити зараз ситуацію, що склалася для України, необхідно розвиватися, насамперед, зсередини, але акцентуючи увагу і на міжнародному співробітництві в науково-технічній сфері. Наявні макротехнології повинні стати не тільки втіленням попередніх досягнень, але і базою нових досліджень і розробок, що дасть змогу Україні досягти тієї необхідної конкурентоспроможності на ринку міжнародного обміну технологіями, яка необхідна, у тому числі, для вільного, незалежного і безпечного розвитку вітчизняної економіки на тривалу перспективу *(Кочетков В. Роль і місце України на світовому ринку технологій // Проблеми науки. – 2014. – № 11–12. – С. 92–95).*